

Brygida KLEMENS
Politechnika Opolska
Niki DERLUKIEWICZ
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ROLA STRUKTUR KLASTROWYCH W ROZWOJU MIAST W PERSPEKTYWIE 2020 (ASPEKT TURYSTYCZNY)

THE ROLE OF CLUSTER STRUCTURES IN THE URBAN DEVELOPMENT TILL 2020 (TOURISM ASPECT)

ABSTRACT: The article presents considerations on the possible impact of cluster structures on urban development in the new perspective 2014–2020. The main purpose of the article is to show the topic of cluster and urban development interacts in the aspect of tourism. In the article the basic assumptions of the cluster concept, including in particular tourism clusters were presented. Also the policy of urban development and clusters in the dimension of the EU and national perspective to 2020 was taken into consideration. To answer the following questions: whether the city recognizes the impact of the operating structures of cluster? If there is any relationship between the supporting clusters and the supporting of urban areas in the strategic documents? It is possible to function effectively tourism clusters in the cities? The article provides numerous examples of urban clusters, in particular presents urban tourism clusters (abroad examples).

KEY WORDS: city, clusters, urban tourism clusters, perspective 2014–2020, Europe Strategy 2020

Wprowadzenie

W przypadku wielu regionów turystyka staje się znaczącą gałęzią gospodarki, wpływającą na rozwój przedsiębiorstw z różnych branż i stanowiącą o dobrobycie układów regionalnych i lokalnych oraz ich mieszkańców. Coraz wyraźniej dostrzega się potencjał rozwojowy turystyki, co wpływa z kolei na zaostrzenie się procesów konkurencji w tym obszarze. Turystyka jest sektorem, który cechuje się znaczącą możliwością rozwoju, przyciągając konsumentów również z odległych obszarów. Ze względu na swój duży potencjał ekspansyjny, a także na fakt, że jej oddziaływanie jest konsumowane lokalnie, staje się ona istotnym czynnikiem w rozwoju lokalnym i regionalnym, w tym również rozwoju miast.

Współcześnie w dużych miastach skupiają się te działalności i pełnione są te funkcje, które określają poziom oraz tempo rozwoju gospodarczego i cywilizacyjnego w skali kraju i regionu. Miasta charakteryzują się obecnie największą zdolnością do kreowania wzrostu gospodarczego i pełnią coraz istotniejszą rolę w prowadzeniu polityki rozwoju na poziomie krajowym oraz europejskim (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego 2010, s. 187).

Przewiduje się, że w nadchodzących latach, tj. do 2020 r., postępować będzie proces koncentracji ludności i działalności gospodarczej na obszarach miast. Proces ten jest związany z globalizacją gospodarki i występuje w większości krajów, w tym także w Polsce, i dlatego ważne jest prowadzenie odpowiedniej polityki rozwoju miast, co współcześnie skorelowane jest z polityką rozwoju klastrów. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie, jak struktury klastrowe mogą oddziaływać na rozwój miast, szczególnie w obszarze turystyki.

Koncepcja klastrów

Tematyka klastrów w literaturze przedmiotu jest silnie eksplorowana, stąd również liczne definicje klastra ukazujące jego wymiar sektorowy bądź geograficzny (Waxell, Malmberg 2007). Koncepcja klastrów jest pojmowana bardzo szeroko. Budowana jest na tradycyjnych teoriach lokalizacji i integruje inne koncepcje, takie jak np.: dystryktów przemysłowych, centrów wzrostu, systemów produkcyjnych, regionalnych systemów innowacyjnych czy też uczących się i kreatywnych regionów (European Commission 2008, s. 8).

W literaturze przyjął się pogląd, że pojęcie klastrów (*cluster*) do powszechnego obiegu wprowadził amerykański ekonomista M.E. Porter, według którego: „jest to geograficzne skupisko wzajemnie powiązanych firm, wyspecjalizowanych dostawców, jednostek świadczących usługi, firm działających w pokrewnych sektorach i związanych z nimi instytucji (na przykład uniwersytetów, jednostek normalizacyjnych i stowarzyszeń branżowych) w poszczególnych dziedzinach, konkurujących między sobą, ale również współpracujących” (cyt. za: Brodzicki, Szultka 2002, s. 4). Bergman i Feser (1999) definiują klastr jako grupę przedsiębiorstw i organizacji biznesowych, w których członkostwo jest istotnym elementem konkurencyjności firmy. Rosenfeld podkreśla, że klastr powinien mieć dynamiczne kanały dla transakcji biznesowych i komunikacji (Rosenfeld 1997). W jego rozumieniu klastry to geograficznie zlokalizowane dystrykty z relatywnie dużą liczbą firm i pracowników oraz małą liczbą powiązanych sektorów, co wynika z ich specjalizacji. Ponadto przedsiębiorstwa w klastrach regionalnych kooperują ze sobą oraz z instytucjami naukowo-rozwojowymi i innymi organizacjami zlokalizowanym w różnych miejscach, ale pozostają one częścią lokalnej sieci, dzięki czemu integrują się, ale i kooperują lokalnie (Ferreira, Estevao 2009).

Podkreśla się również, że cechami klastrów są aglomeracja i powiązania. Aglomeracja wynika z geograficznej koncentracji przedsiębiorstw działających w danej branży lub branżach pokrewnych, a powiązania rozpatrywane są jako związki kooperacji i kon-

kurencji (koopetycja), które powstają pomiędzy aktorami lokalnymi (Simmie 2004). Koopetycja to jednoczesna współpraca i rywalizacja pomiędzy konkurentami, którzy już ze sobą współpracując, nie przestają rywalizować (Bengtsson, Kock 2000, s. 413). Występuje więc konflikt pomiędzy chęcią, czy też potrzebą, rywalizacji o te same zasoby (klientów, dostawców itp.) a rodzącym się zaufaniem.

Pierwotnie idea klastrowych łączyła się z przemysłem. Do największych i najbardziej znanych struktur klastrowych zaliczyć można m.in.: Dolinę Krzemową (jednym z pierwszych twórców tej struktury był Saxenian, 1994), przemysł filmowy w Hollywood, przemysł filmowy z Bollywood, klastrowy samochodowy w obszarze metropolitalnym Hanower–Brunszwik–Getynga–Wolfsburg w Niemczech (<http://www.automotivecluster.com/automotive-cluster/ueber-uns.html>, 22.10.2014). Jednakże tego typu struktury mogą funkcjonować zasadniczo w każdej branży i sektorze, np. w usługach. Dowodem na to, że pojęcie klastrowe stosowane jest poza sektorem przemysłu, są tzw. klastry wiedzy, które licznie powstają w miastach uniwersyteckich na całym świecie, np. Dolina Krzemowa w Stanach Zjednoczonych Ameryki, Cambridge w Anglii, Ottawa w Kanadzie, Helsinki w Finlandii (Huggins 2008; Ferreira, Estevo 2009).

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że klastry generują dodatkowe korzyści lokalizacyjne w postaci np. łatwiejszego i tańszego dostępu do środków produkcji, kanałów dystrybucji, zasobów ludzkich czy też wiedzy i innowacji. Funkcjonowanie tego typu struktur procentuje również korzyściami nie tylko dla uczestniczących w nich przedsiębiorców, ale też dla konkurentów i kooperantów oraz dla lokalnych władz i społeczności. Stąd też wyjątkowa popularność struktur klastrowych zwłaszcza w państwach i regionach, które poszukują możliwości pobudzania i podtrzymywania rozwoju przedsiębiorczości.

Popularność struktur klastrowych pobudzona została również przez działalność takich organizacji, jak UNIDO czy OECD po próbach zaadaptowania idei klastrowych jako narzędzia rozwoju (OECD 1999; OECD 2001; UNIDO 2004). Zasadniczo, od publikacji Portera w 1998 r. (Porter 1998a; 1998b), struktury klastrowe traktowane były przez naukowców oraz decydentów politycznych jako panaceum na szereg problemów gospodarczych i społecznych. Autorzy zajmujący się tą tematyką starali się zdiagnozować i opisać czynniki pobudzające rozwój klastrowych i korzyści, jakie odnieść może gospodarka z ich funkcjonowania. Próbowano również zwizualizować ideę klastrowych, czego koronnym przykładem jest wykorzystanie symbolu potrójnej helisy (*triple helix*)¹ czy też rozwinięty model Sölvella (2008, s. 16) bądź Markusen (1996).

Jednakże w ostatnich latach euforia spowodowana tematyką klastrowych nieco osłabła (Knop 2011; Klemens 2014, s. 42), generalnie za sprawą weryfikacji założeń teoretycznych w praktyce. Pobudzanie rozwoju klastra i jego wsparcie jest procesem, a nie działaniem i jako takie wymaga czasu oraz pracy, zwłaszcza nad rozbudową kapitału

¹ W roku 1995 model potrójnej helisy (*triple helix*) został wykorzystany przez H. Etkowitza oraz L. Leydesdorffa do określenia dynamiki związków pomiędzy uniwersytetem, przemysłem i administracją. Zob. Etkowitz, Leydesdorff 2001 oraz Maciejczak, Muniak 2007.

społecznego. Sztuczne napędzanie rozwoju struktury klastrowej może przynieść korzyści w krótkiej perspektywie czasu, ale nie będą to korzyści zbyt trwałe² lub mogą wręcz zniechęcić przedsiębiorców do funkcjonowania w sieci³.

Klastry w turystyce

Regiony turystyczne poszukują możliwości podnoszenia swojej atrakcyjności i konkurencyjności na krajowym czy globalnym rynku. Władze publiczne powinny opracować produkt turystyczny będący na tyle atrakcyjnym, aby mógł ugruntować się w masowej świadomości. W związku z tym, że działalność turystyczną prowadzą zazwyczaj przedsiębiorstwa, a wsparcia udzielają im zrzeszające je różnego typu organizacje turystyczne i administracja publiczna, trzeba sobie uświadomić, że w pierwszej kolejności należy stworzyć i promować produkt turystyczny obszaru, a w ślad za tym pójdzie rozwój produktu turystycznego przedsiębiorcy. Zazwyczaj nabywca usług turystycznych najpierw określa destynację turystyczną, a dopiero później komponuje pakiet usług zaspokajających jego potrzeby (zob. Dziedzic 1998).

W regionie bądź w miejscowości turystycznej funkcjonuje wiele podmiotów zaliczanych do tzw. bezpośredniej i pośredniej gospodarki turystycznej. Współpracują one ze sobą w różnych formach. Pierwotnie jedną z najczęściej stosowanych form współpracy w tym obszarze było tworzenie związków międzygminnych, a później regionalnych i lokalnych organizacji turystycznych. Aktualnie coraz częściej przedsiębiorstwa działają na zasadzie współpracy sieciowej – np. dążąc do ograniczenia kosztów transakcyjnych (Rapacz, Jaremen, Gryszel 2010, s. 415–416) – która może przyjąć formę struktur klastrowych.

Przedsiębiorcy z branży turystycznej zaobserwowali, że łącząc siły i oferując lepsze i bardziej różnorodne pakiety usług, można pozyskać więcej turystów, co przekłada się na korzyść dla wszystkich członków struktury i samej lokalizacji. Można wręcz pokusić się o stwierdzenie, że sfera turystyki predestynowana jest do czerpania korzyści z funkcjonowania w środowisku sieciowym. Wszak o atrakcyjności turystycznej poza niewątpliwymi walorami przyrodniczymi czy historycznymi decydują takie składowe, jak: restauracje, hotele, atrakcje turystyczne, środki transportu, ośrodki typu *spa & wellness* itp.

W literaturze przedmiotu dyskusja nad klastrami turystycznymi nie była początkowo prowadzona zbyt dynamicznie, jednak obecnie sytuacja ta uległa zmianie⁴. Obszernej

² Za przykład mogą posłużyć liczne klastry, które tworzone były odgórnie jako efekt projektu i po jego zakończeniu przestały funkcjonować.

³ Błędy takie, jak m.in.: nieumiejętne zarządzanie organizacją klastrową, faworyzowanie niektórych jej członków, wyciek danych wrażliwych dla przedsiębiorcy, brak wymiernych korzyści (np. finansowych lub prawnych), mogą spowodować, że przedsiębiorca nie podejmie w przyszłości podobnego zobowiązania, a funkcjonowanie w sieci kojarzyć mu się będzie ze straconym czasem, brakiem kompetencji czy wręcz z układem.

⁴ Temat jest na tyle atrakcyjny, że Sekretariat Światowej Organizacji Turystycznej zorganizował w dniach 3–4 kwietnia 2014 r. w Azerbejdżanie seminarium na temat rozwoju efektywnych klastrów turystycznych

analizy definicji klastra turystycznego w światowej literaturze dokonali J.M. Ferreira i C.M.S Estevao (2009). Wyszli oni od bazowej definicji, w której podkreśla się geograficzną koncentrację firm i współpracujących z nimi instytucji powiązanych działaniami na rzecz atrakcyjności turystycznej obszaru (Capone 2004). W podobny sposób klastr turystyczny zdefiniowany został przez Malauskaite i Navickas, jednak autorki te poszerzyły potencjalnych członków klastra o dostawców specjalistycznych usług i produktów, administrację publiczną i uniwersytety⁵. Ferreira i Estevao zaprezentowali również bardziej rozbudowaną definicję, zgodnie z którą klastr turystyczny to połączenie atrakcji z turystycznym zróżnicowaniem skoncentrowane na pewnym obszarze geograficznym, gdzie licznie występują uzupełniające ofertę obiekty infrastrukturalne oraz usługi wysokiej jakości, liczne są działania kulturalne, prowadzona jest polityka spójności a sieć przedsiębiorstw zarządzana jest na najwyższym poziomie. Podkreśla się również, że celem klastra turystycznego jest łączenie firm działających dotychczas oddzielnie, tak aby stworzyć atrakcyjny produkt turystyczny w atrakcyjnej lokalizacji⁶.

Klastr turystyczny jest więc ściśle powiązany z pojęciem destynacji turystycznej rozumianej jako kompilacja atrakcji, udogodnień, infrastruktury, transportu i gościnności (Kozak, Baloglu 2011, s. 6), które to czynniki podzielić można na dwie grupy: tzw. zasoby „dane” (klimat, plaże, góry, atrakcje o charakterze historycznym) oraz „stworzone” – hotele, transport, infrastruktura rozrywkowa czy hale sportowe (Dębski 2014, s. 51–52).

Podstawową korzyścią dla destynacji z funkcjonowania struktury klastrowej powinno być zwiększanie jej konkurencyjności i stymulowanie ruchu turystycznego na jej obszarze (Dębski 2014, s. 55). Prawidłowo funkcjonujący klastr turystyczny powinien generować dla regionu wzrost jego zasobności, przekładający się na zauważalny rozwój gospodarczy obszaru i wzrost poziomu życia mieszkańców. Ponieważ w klastrach zachodzi efekt synergii, powiększająca się liczba turystów w regionie przyczynia się zazwyczaj do wzrostu zapotrzebowania również na inne rodzaje usług, dla których wymagana jest często rozbudowa (budowa lub modernizacja) infrastruktury turystycznej, takiej jak: hotele, pensjonaty, parki tematyczne itp., oraz infrastruktury paraturystycznej, takiej jak: restauracje, sklepy, punkty usługowe, bankowość, sieć komunikacyjna, *renta car*, obiekty sportowe i rekreacyjne, uzbrojenie terenu (zob. Gancarczyk 2010, s. 105; Meyer 2009).

Można wyróżnić szereg klastrów w obszarze szeroko pojmowanej turystyki, w klastrach tych produktem turystycznym mogą być m.in.: usługi medyczne, dietetyczne, sanatoryjne, *spa & wellness*, usługi sportowe, agroturystyczne, wyznaniowe, turystyka sentymentalna i wiele więcej.

(<http://europe.unwto.org/event/57th-meeting-unwto-commission-europe-and-seminar-developing-effective-tourism-clusters>, 20.10.2014).

⁵ „Klastr to geograficzna koncentracja przedsiębiorstw turystycznych, instytucji koordynujących i innych organizacji związanych z turystyką” (Malauskaite, Navickas 2010, s. 150).

⁶ Przegląd definicji klastrów w szeroki sposób został również zaprezentowany w: Santos i in. 2008.

Do najbardziej znanych regionalnych klastrów należą (Gancarczyk 2010, s. 103–104; Norin 2003): aglomeracje turystyczne w USA (Klaster Turystyczny Karoliny Południowej⁷, Klaster Turystyki i Gościnności Marylandu, Klaster Turystyczny Oregonu), Australii (Tropical North Queensland), Meksyku (Cancun), Szwecji (Lre & Funäsdalsfjällen), Nowej Zelandii (Klaster Turystyki Golfowej), Sri Lance, na Jamajce. Można również podać europejskie przykłady. Na stronie internetowej Cluster Observatory (<http://www.clusterobservatory.eu/index.html>) umieszczona została informacja na temat 60 klastrów turystycznych z całego świata, głównie związanych na rzecz promocji regionu⁸, ale również i regionalnego produktu turystycznego⁹. Znajdują się tam jedynie dwa klastry turystyczne z Polski: Klaster turystyczny „Bory Tucholskie” oraz Lubelski Klaster Kultury.

W 2009 r. wystąpiono z inicjatywą na rzecz podnoszenia jakości zarządzania i funkcjonowania europejskich klastrów: European Cluster Excellence Initiative (<http://www.cluster-excellence.eu>, 20.10.2014). Jednym z działań inicjatywy był benchmarking klastrów, w którym udział wzięły struktury z różnych części świata. W ramach projektu można było osiągnąć trzy poziomy jakości: brązowy, srebrny i złoty. W obszarze brązowym uczestniczyło 613 klastrów z 35 państw (w tym 32 z Polski), z czego 24 w obszarze zdefiniowanym jako: sport, wypoczynek i turystyka, w tym 1 z Polski – Innowacyjny Klaster Zdrowie i Turystyka z Polski Wschodniej. Na poziomie srebrnym znalazły się 4 klastry, z czego żaden z obszaru turystyki. Na poziomie złotym znalazło się 45 klastrów z 9 państw, w tym również ani jeden z obszaru turystyki. Na obu tych poziomach zabrakło klastrów z Polski (<http://www.cluster-analysis.org/benchmarked-clusters/clusterlisting>, 20.10.2014).

Interaktywna Mapa Klastrów w Polsce zamieszczona na Portalu Innowacyjnym wskazuje na 161 inicjatyw klastrowych¹⁰, z których 11 to klastry określone jako funkcjonujące *stricte* w obszarze turystyki¹¹.

Podsumowując dane zamieszczone na portalach promujących klastering, dosyć łatwo można zauważyć, że informacje w zakresie liczby i funkcjonowania klastrów nie

⁷ Klaster zdefiniowany przez M. Portera zaproszonego w 2002 r. przez grupę lokalnych przedsiębiorców. Zob. <http://www.southeasttourism.org/programs/research/Flowers.pdf>, 23.10.2014 oraz Flowers, Easterling 2006.

⁸ M.in. Klaster Turystyczny Douro (Portugalia), Klaster Turystyczny Algarve (Portugalia), Klaster Turystyczny ORAVA (Słowacja), Klaster LIPTOV (Słowacja), Klaster Turystyczny Varny (Bułgaria).

⁹ M.in. Panoński Klaster Termalny (uzdrowiska na Węgrzech), Helsinki Region Centre of Expertise (Finlandia), Klaster Turystyki Zdrowotnej (Węgry).

¹⁰ Jest to wartość znacznie niedoszacowana, czego przykładem może być chociażby województwo opolskie (na mapie wskazano 3 inicjatywy), w którym w 2012 r. PARP zdiagnozowała 11 inicjatyw klastrowych (zob. *Klastry w województwie opolskim* 2012).

¹¹ M.in.: Bałtycki Klaster sEaNERGIA, Lubuska Turystyka Warta Zachodu LOTUR, Małopolski Klaster Turystyczny BESKID, Klaster Jakości Życia „Kraina Podkarpacie”, Karpacki Klaster Turystyczny, Innowacyjny Klaster Zdrowie i Turystyka „Uzdrowiska Perły Polski Wschodniej”, Klaster Turystyki i Rozwoju Regionalnego „Słońce Regionu”, Klaster marek turystycznych Polski Wschodniej, Mazurski Klaster Turystyczny (zob. www.pi.gov.pl, 22.10.2014).

pokrywają się ze sobą¹². Prowadzi to do wniosku, że z jednej strony menedżerowie struktur klastrowych nie wykorzystują narzędzi promocji w postaci portali poświęconych klastrom (być może nie mają świadomości ich funkcjonowania), a z drugiej strony tzw. mapy klastrow nie są odpowiednio często aktualizowane¹³. Dość trudno jest więc uzyskać jednoznaczną informację na temat liczby klastrow funkcjonujących w danym regionie bądź sektorze gospodarki. Innymi słowy, brakuje dobrego narzędzia i najprawdopodobniej dyscypliny w jego utrzymaniu.

Polityka rozwoju miast a klastry – wymiar unijny i krajowy

Politykę miejską określić można jako działalność publiczną organów i instytucji ukierunkowaną na realizację określonych celów za pomocą rozmaitych instrumentów w odniesieniu do danego miasta, jego terytorialnych zbiorów lub ich ogółu. Polityka ta może być prowadzona na kilku poziomach (Obrębalski 2013, s. 146):

- międzynarodowym, np. poprzez organy i instytucje Unii Europejskiej;
- krajowym, np. przez rząd i administrację rządową;
- regionalnym, m.in. przez organy samorządu województwa i administrację samorządową;
- lokalnym (miejskim), np. przez samorządowe władze poszczególnych miast.

Pomimo braku wcześniejszego zaangażowania aktualnie UE prowadzi działania na rzecz wzmocnienia roli miast i stworzenia odpowiednich polityk ich rozwoju. Na lata 2007–2013 zaproponowano różne działania w wymienionych tu obszarach, m.in.: podnoszenie atrakcyjności miast, wspieranie łączenia miast w sieci, wzmocnienie roli miast jako tzw. biegunów wzrostu, zmniejszenie nierówności między dzielnicami miast i ich mieszkańcami itp. (Komisja Europejska 2006).

W czerwcu 2010 r. Rada Unii Europejskiej przyjęła Strategię na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu (Europa 2020. Strategia... 2010), zastępującą Odnowioną Strategię Lizbońską. Dokument ten ma być podstawowym narzędziem kształtowania polityk Wspólnoty w perspektywie 2020 r. Wskazano w nim trzy wzajemnie ze sobą powiązane priorytety, przewidziane do zrealizowania we wskazanym okresie (Europa 2020. Strategia... 2010, s. 11):

- rozwój inteligentny – rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji;
- rozwój zrównoważony – wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej;
- rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu – wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną.

¹² Przykłady regionalne to brak klastrow turystycznych: VisitOpolskie, Jurajski Klaster Turystyczny, Dolina Pałaców i Ogrodów (woj. dolnośląskie).

¹³ Zazwyczaj są one efektem realizacji projektu i po jego zakończeniu brakuje środków do ich dalszego prowadzenia.

W sposób szczególny w ramach pierwszego priorytetu podkreśla się rolę miast (zwłaszcza dużych) oraz struktur klastrowych (zob. analizę roli klastrow w wybranych dokumentach UE w: Klemens 2014).

Programowanie polityk i budżetu UE odbywa się w wieloletnim horyzoncie czasowym, dlatego też dostrzegane zmiany mogły zostać ujęte dopiero od 2014 r. i będą obowiązywały do roku 2020. W dokumencie Zintegrowane działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich wskazano na kluczowe elementy przyszłego podejścia europejskiej polityki spójności. Zwrócono uwagę na wyzwania, przed jakimi stoją miasta europejskie i to w szerokim ujęciu: demograficznym, klimatycznym, gospodarczym, socjalnym i kulturalnym. Podkreślono, że „sukces w rozwoju obszarów miejskich można osiągnąć jedynie przez zintegrowane podejście” różnych wymiarów życia miejskiego (Komisja Europejska 2012).

Wśród zaproponowanych przez Komisję Europejską nowych instrumentów dotyczących polityki miejskiej i rozwoju lokalnego znalazły się m.in.: zintegrowane terytorialnie inwestycje (*integrated territorial investment*); trwały i zrównoważony rozwój obszarów zurbanizowanych; platforma rozwoju miast (*urban development platform*); innowacyjne akcje w sferze trwałego i zrównoważonego rozwoju miast (zob. Szlachta 2013, s. 31). Pogłębiona analiza tych instrumentów wskazuje na szerokie możliwości dla tworzenia i funkcjonowania klastrow, które będą mogły generować przewidziane dla miast korzyści.

Aktualnie trwają prace nad agendą miejską UE; niemalże do końca września 2014 r. trwały europejskie konsultacje dotyczące przyszłej agendy miejskiej UE, a obecnie trwa proces przetwarzania uzyskanych informacji (http://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_regionalna/rozwoj_miast/Strony/Konsultacje_publiczne_komisarz_Hahn_wzywa_Europejczykow_do_udzialu_w_kształtowaniu_przyszlej_agendy_miejskiej_UE.aspx, 20.10.2014).

Pomimo znacznego niedowartościowania problematyki miejskiej, zwłaszcza na poziomie Unii Europejskiej, powoli dostrzega się, że miasta jako obszary charakteryzują się znacznymi możliwościami w zakresie kreowania wzrostu gospodarczego i polityki rozwoju w wymiarze krajowym i europejskim. Dzięki inicjatywie OECD określono w 2009 r. nowy paradygmat polityki regionalnej, w którym to miastom przypisano szczególną rolę w tworzeniu i zarządzaniu nowoczesnymi czynnikami rozwojowymi (OECD 2009). Stało się to podstawą do weryfikacji kierunków interwencji polityk publicznych: ze spójności na konkurencyjność.

OECD dokonuje przeglądów terytorialnych w skali krajowej, makroregionalnej i obszarów metropolitalnych¹⁴. Przykładem takiej aktywności był przegląd polityk miejskich wybranych państw członkowskich; ujawnił on braki w tym obszarze. W Polsce przegląd przeprowadzony został w 2011 r., a podstawową konkluzją była potrzeba: zbudowania krajowej strategii rozwoju urbanistycznego, wzmocnienia potencjału

¹⁴ M.in. dla takich ośrodków, jak: Ateny, Kopenhaga, Madryt, Melbourne, Seul, Stambuł.

miast, wypracowania polityk redukujących negatywny wpływ miast na środowisko przyrodnicze, zredukowania barier do rewitalizacji miast oraz przygotowania nowej generacji reformy wieloszczeblowego zarządzania publicznego, a także wzmocnienia koordynacji w różnych układach (zob. Szlachta 2013, s. 25–27 oraz OECD 2011).

W Polsce do tej pory nie prowadzono odrębnej polityki miejskiej, ale jej elementy znajdowały odzwierciedlenie w dokumentach strategicznych dotyczących polityki rozwoju społeczno-gospodarczego oraz przestrzennego (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego 2010, s. 53). Z najważniejszych dokumentów, w których odnaleźć można elementy polityki rozwoju miast, wymienić należy: Koncepcję Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030) oraz Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie (KSRR).

Od 1 stycznia 2013 r. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju przyjęło zadania z zakresu polityki miejskiej oraz planowania i zagospodarowania przestrzennego na poziomie krajowym i regionalnym i to tu prowadzone są aktualnie prace nad Krajową Polityką Miejską do roku 2020, której głównym celem jest „wzmocnienie zdolności miast i obszarów zurbanizowanych do kreowania wzrostu gospodarczego, tworzenia miejsc pracy i poprawy jakości życia mieszkańców” (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego 2012, s. 11). Osiągnięcie tego celu możliwe będzie w wyniku realizacji przedsięwzięć podejmowanych w ramach celów operacyjnych, tj.:

- poprawy konkurencyjności i zdolności głównych ośrodków miejskich do kreowania rozwoju, wzrostu i zatrudnienia;
- wspomagania rozwoju subregionalnych i lokalnych ośrodków miejskich, przede wszystkim na obszarach problemowych polityki regionalnej, poprzez wzmacnianie ich funkcji oraz przeciwdziałanie ich upadkowi ekonomicznemu;
- odbudowy zdolności do rozwoju poprzez rewitalizację zdegradowanych obszarów miejskich;
- wspierania zrównoważonego rozwoju ośrodków miejskich, w tym przeciwdziałania niekontrolowanej suburbanizacji;
- stworzenia warunków dla skutecznego, efektywnego i partnerskiego zarządzania rozwojem na obszarach miejskich, w tym w szczególności na obszarach metropolitalnych (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego 2012, s. 12).

Krajowa polityka miejska może być realizowana za pomocą różnorodnych – dotychczas nie w pełni jednak ukształtowanych – instrumentów: planistycznych, instytucjonalnych, prawnych (w przygotowaniu m.in. przepisy wykonawcze do ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju – Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju...) oraz finansowych (Obrębalski 2013, s. 149–150).

Zgodnie z propozycją dokumentu Krajowa Polityka Miejska „polskie miasta, bez względu na ich wielkość, dążąc do zapewnienia wysokiej jakości życia mieszkańców, muszą mieć kompleksowy, a zarazem zindywidualizowany, pomysł na własny rozwój” (Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju 2014, s. 96). Dodatkowo podkreślono, że podnoszenie konkurencyjności miast jest w znacznym stopniu uzależnione od umiejętnego wykorzystywania endogenicznych zasobów i potencjałów oraz od aktywnego

ich promowania, do czego w sposób szczególny powinny służyć zdiagnozowane specjalizacje lokalne i regionalne. Z kolei specjalizacje powinny być wspierane przez klastry, co „wpływa pozytywnie zarówno na potencjał samego klastra, ale przede wszystkim angażuje zasoby oraz możliwości gospodarcze lokalnego środowiska” (Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju 2014, s. 97).

Podkreślono równocześnie, jak istotne dla rozwoju miast jest „wytwarzanie przez przedsiębiorców nowych lokalnych produktów oraz świadczenie unikalnych usług (np. w obszarach o wysokich walorach krajobrazowych, przyrodniczych, turystycznych), które mogłyby zdobyć uznanie w skali kraju, kontynentu, a nawet globalnie” (Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju 2014, s. 98). I to właśnie władzom lokalnym przypisano wspieranie kreowania lokalnych produktów czy usług przy jednoczesnym nadawaniu im lokalnej tożsamości i wiązaniu marki produktu z marką miasta (zob. Klemens 2010). To jasna i czytelna informacja dotycząca możliwości tworzenia i wspierania klastrów turystycznych w miastach w nowym okresie programowania.

Współpraca sieciowa ułatwia osiągnięcie dodatkowych korzyści. Aby podnosić swoją atrakcyjność i konkurencyjność, miasta mogą przynależeć do różnego rodzaju sieci łączących podobne jednostki¹⁵ bądź kreować i wspierać własne struktury wzmacniające konkretną lokalizację. Środowisko miejskie wydaje się idealnym środowiskiem do rozwoju sieci, a szczególnie klastrów; występuje tu naturalne zagęszczenie firm przyciągniętych dogodną infrastrukturą transportową (zazwyczaj na obrzeżach miast), komunikacyjną (sieci telefoniczne, internetowe), administracyjną (urzędy, instytucje wspierające przedsiębiorczość, instytucje finansowe itp.). Wskazuje to na potencjalne korzyści dla członków struktur klastrowych funkcjonujących w miastach. Owe korzyści to: zmniejszenie kosztów transakcyjnych, skrócenie czasu poszukiwania aktualnych informacji, lepszej jakości infrastruktura (obiekty, komunikacja, informatyka), dostęp do instytucji; to, że stanowią wylęgarnie idei, innowacji i wiedzy, oferują szeroki rynek zbytu.

Miasto odnosi również szereg korzyści z funkcjonowania w nim struktur klastrowych. Oto kilka przykładowych:

- wykorzystana infrastruktura społeczna¹⁶;
- dynamiczny wzrost liczby nowych przedsiębiorstw wypełniających nisze rynkowe i zapewniających szeroki wachlarz specjalistycznych usług, co wpływa na zmniejszenie bezrobocia (większa podaż miejsc pracy);
- przyciąganie przez struktury klastrowe strategicznych partnerów, co owocuje nakładami na inwestycje i większymi wpływami do budżetu miasta (np. z tytułu po-

¹⁵ Np. funkcjonowanie w ramach międzynarodowej sieci miast dobrego życia „Cittaslow”, do której obecnie przynależą 17 miast polskich (zob. Michalska-Dudek, Przeorek 2014).

¹⁶ W mieście Ludwigshafen działa inicjatywa w branży chemicznej, jednakże wielu pracowników mieszka w innych lokalizacjach. Miasto zapewnia im dogodną komunikację oraz infrastrukturę społeczną: przedszkola, szkoły, z których oni chętnie korzystają. Pomimo że podatki dochodowe odpływają do gmin zamieszkania pracowników, to jednak dzięki licznie umiejscowionym firmom lokalna gospodarka się rozwija i tworzone są nowe przedsiębiorstwa, głównie usługowe, co zmniejsza bezrobocie.

datków i opłat lokalnych czy podatku dochodowego), co z kolei prowadzić może do podniesienia standardu życia lokalnej społeczności (np. poprzez inwestycje komunalne) (Heffner, Klemens 2008, s. 9);

- ważne i aktualne informacje na temat lokalnego rynku;
- tworzenie i przepływ wiedzy i innowacji, a tym samym rozwój sektora B+R (prawidłowo funkcjonująca struktura klastrowa zgłasza zapotrzebowanie oraz wdraża wyniki badań instytucji naukowo-badawczych), co może przyciągać studentów i wysokiej jakości naukowców;
- promocja miasta i utrwalenie w świadomości konsumentów pozytywnego wizerunku miasta¹⁷.

Do najbardziej znanych klastrow miejskich należą m.in. wielkie aglomeracje, które gromadzą gałęzie przemysłu o jednolitym profilu, takie jak Los Angeles z przemysłem filmowym, Media City w Lipsku czy Londyn i Nowy Jork jako centra usług finansowych i biznesowych (Gancarczyk 2010, s. 103–104; Norin 2003).

Również na polu rodzimym coraz częściej tworzone są klastry miejskie¹⁸, a w zdecydowanej większości struktury te posiadają swoje biura w mieście, pomimo że część przedsiębiorstw zlokalizowana jest na obszarach wiejskich.

Klastry turystyczne w miastach – *case study*

Podstawą rozwoju miasta są także funkcje, jakie pełni ono w życiu społeczno-gospodarczym w danej gospodarce. Do najważniejszych funkcji miast zaliczyć należy takie, jak: administracyjno-polityczna, przemysłowa, handlowa, usługowa, kulturalno-oświatowa, komunikacyjna oraz turystyczna. Funkcja turystyczna może być związana bezpośrednio z zagospodarowaniem samego miasta (np. zabytki, pomniki przyrody) lub też z walorami jego środowiska geograficznego (*Współczesne koncepcje przestrzennego rozwoju...* 2010, s. 132). Realizacja funkcji turystycznej w mieście może generować znaczące korzyści, m.in.: łączy ludzi, wprowadza vitalność i dynamikę do miasta jednocześnie oferując nowe szanse wykorzystania miejskiej przestrzeni, wpływa na poprawę wizerunku miasta, stanowi znaczące źródło dochodów miasta (*Global Report on City Tourism* 2012, s. 11).

Dzięki intensywnej promocji klastra, a także będących jego wytworem wyrobów czy też usług, utrwała się markę lokalnych produktów, co może zwiększyć zapotrzebowanie na nie (Heffner, Klemens 2008, s. 6). Współcześnie jesteśmy zalewani falami sprzecznych informacji na temat kryzysu gospodarczego w kraju i na świecie. Dlatego

¹⁷ Np. miasto Solingen kojarzy się jednoznacznie z produkcją noży wysokiej jakości, miasto Edam słynie z produkcji sera, miasto Porto z produkcji wina.

¹⁸ Przykładowo: Klastr Life Science w Krakowie, Bydgoski Klastr Przemysłowy, Gdański Klastr Budowlany, Kotły Pleszewskie czy Klastr Instytucji Otoczenia Biznesu z Białegostoku.

też ugruntowanie marki produktu turystycznego miasta oraz jego dobrego wizerunku jest niezwykle istotne dla jego mieszkańców oraz dla sfery publicznej i prywatnej.

W miastach mogą powstać i efektywnie rozwijać się różne klastry, m.in.: usługowe, przemysłowe, logistyczne (zob. Kruczek, Żebrucki 2014), wiedzy (Klemens 2014), centra usług finansowych i biznesowych (Norin 2003), ale również klastry turystyczne.

Analiza liczby turystów w najbardziej atrakcyjnych miastach Europy¹⁹ i świata²⁰ wykazuje, że dosyć oczywiste jest, iż tak dużym sektorem gospodarki powinno się odpowiedzialnie i długoplanowo zarządzać. Wydaje się, że klastry turystyczne w miastach mają większe szanse na urealnienie tej tezy. Poniżej podano przykłady wybranych klastrów turystycznych w miastach Europy.

Klaster Turystyczny Madrytu (Madrid Touristic Platform Association) należy do sieci Madrid Network, która liczy aktualnie 700 członków; w jego skład wchodzi duże i małe firmy, jednostki naukowo-badawcze i uniwersytety, 5 parków technologicznych i 12 klastrów funkcjonujących na terenie miasta. Klaster ten powstał w styczniu 2009 r. jako organizacja *non profit* i działa w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego. Członkami klastra turystycznego są m.in.: linie lotnicze, biura podróży, firmy technologiczne, konsultanci w różnych dziedzinach, administracja publiczna, hotele, restauracje, firmy wypożyczające środki transportu itp. W ramach swoich działań klaster prowadzi m.in. kanał informacyjny *on-line*, wydaje broszury, ulotki, organizuje eventy i imprezy turystyczne, koordynuje i promuje działania firm w swoim obszarze (<http://www.madridnetwork.org/Estructura/Turismo>, 24.10.2014).

Londyński Klaster Turystyczny (London Tourism Cluster) powstał w 2012 r. i stanowi próbę wykorzystania poolimpijskiego dziedzictwa infrastrukturalnego. W sferze działania London Tourism Cluster znajdują się takie grupy, jak: obiekty związane z posiłkami (restauracje, kawiarnie, bary), zakwaterowanie (hotele i hostele), szeroko rozumiana rozrywka (pokazy, koncerty, muzyka, festiwale, teatr, film itp.), zakupy (moda, ubrania, prezenty itp.), atrakcje turystyczne (pomniki, obiekty, muzea, galerie, sztuka, wycieczki itp.), aktywność (sport, relaks, zdrowie, edukacja itp.). Rynek pracy Londynu zatrudnia ponad 4 mln osób, z czego 10% związanych jest z branżą turystyczną. Władze Londynu rozpoznały, że branża ta nie współpracuje ze sobą tak dobrze, jak mogłaby i nie osiąga wszystkich potencjalnych korzyści. Przed klastrem postawiono więc trzy główne cele: stworzenie atrakcyjnej kampanii marketingowej obejmującej poziom krajowy, podniesienie produktywności i konkurencyjności sek-

¹⁹ Turyści w roku 2010: Ateny – 3170478 (przy podobnej populacji Ateńczyków); Barcelona, turyści krajowi – 1973487, turyści zagraniczni – 5160037 (przy liczbie mieszkańców 1619337); Berlin, turyści krajowi – 5777183, turyści zagraniczni – 3274247 (przy populacji niecałe 3,5 mln); Londyn, turyści krajowi – 11580000, turyści zagraniczni – 14710000 (przy populacji 7750000); Madryt, turyści krajowi – 4025777, turyści zagraniczni – 3843643 (populacja – 3284110); Paryż, turyści krajowi – 7069367, turyści zagraniczni – 8113794 (populacja to nieco ponad 2 mln); Wiedeń, turyści krajowi – 2650214, turyści zagraniczni – 9026220 (populacja – 1703000). *Global Report on City Tourism*, 2012.

²⁰ Turyści w roku 2010: Nowy Jork, turyści krajowi – 39100000, turyści zagraniczni – 9744000; Hong Kong, turyści zagraniczni – 36030000 (populacja ok. 7 mln). *Global Report on City Tourism*, 2012.

tora turystycznego, podniesienie liczby turystów krajowych (zob. *The London Tourism Cluster*, 2012).

Przykładem tego, że klaster turystyczny może powstać nie tylko w metropoliach jest klaster turystyczny miasta Åre w Szwecji, miasta liczącego 1200 stałych mieszkańców. Miejscowość ta znajduje się ok. 750 km od Sztokholmu i 100 km od najbliższego lotniska, blisko granicy z Norwegią. Uwarunkowania klimatyczne i środowiskowe sprawiają, że miasto Åre posiada doskonałe warunki do uprawiania sportów i sprzyjające kontaktowi z przyrodą. Analiza potencjału lokalnego wykazała, że turystyka jest najważniejszym czynnikiem lokalnej gospodarki. Jako miejscowość turystyczna Åre ma dosyć bogatą historię, ponieważ rozwój turystyki nastąpił tu pod koniec XIX w., głównie jako destynacja dla turystów preferujących sporty zimowe. Ośrodek ten przeszedł kilka kryzysów gospodarczych i branżowych. W 2002 r. władze lokalne wraz z przedsiębiorcami postanowiły zintensyfikować działania na rzecz zwiększenia atrakcyjności miejscowości również poza sezonem zimowym. Obecnie Åre jest największym ośrodkiem narciarskim w północnej Europie, a na terenie klastra odbywają się liczne i ważne imprezy, takie jak: zawody Pucharu Świata w narciarstwie alpejskim, największe festiwale muzyczne w Skandynawii, zawody w kolarstwie górskim, snowboardzie czy wyścigi psich zaprzęgów. Aktualnie klaster turystyczny Åre liczy ponad 300 podmiotów (Golec 2011, s. 59–60; www.are360.com).

Analizując miejskie klastry turystyczne, można by również przywołać przykłady polskie, np.: Sopocki Klaster Turystyczny, Klaster Turystyczny Miejski (Kraków) czy Elbląski Klaster Turystyczny, jednak są to inicjatywy młode i wymagające pracy nad kapitałem społecznym członków oraz intensyfikacji działań w zakresie ich rozwoju.

Wnioski

Dla wielu regionów i miejscowości turystyka jest znaczącą, a czasami wręcz dominującą gałęzią gospodarki, wpływającą na rozwój przedsiębiorstw z wielu branż. Potencjał rozwojowy turystyki jest coraz silniej dostrzegany. Ponieważ współpraca w ramach sieci regionalnych, a szczególnie w ramach struktur klastrowych, generuje znaczące korzyści zarówno dla regionu, jak i dla przedsiębiorstw działających w jego obrębie (lub też firm kooperujących z tymi przedsiębiorstwami) oraz dla mieszkańców, znacząco wzrosła liczba klastrów w obszarze szeroko pojmowanej turystyki.

W latach 2014–2020 Polska będzie rozporządzała kwotą 82,5 mld euro z unijnej polityki spójności m.in. na takie obszary, jak: badania i rozwój, innowacje, przedsiębiorczość, włączenie społeczne, infrastruktura transportowa, z czego bezpośrednio 71 mln euro będzie przeznaczonych na działania innowacyjne związane z rozwojem obszarów miejskich, co stwarza duże możliwości w zakresie rozwoju klastrów (http://www.mir.gov.pl/fundusze/fundusze_europejskie_2014_2020/strony/start.aspx, 24.10.2014). Z racji dogodnej infrastruktury i wielu innych czynników (m.in. zasoby pracy, dostęp do wiedzy, bliskość instytucji wspierających przedsiębiorczość i urzędów) w miastach

powstają liczne struktury klastrowe. Zakres ich funkcjonowania jest niezwykle szeroki; są to klastry: przemysłowe, usługowe, logistyczne, obsługi biznesu, finansowe, wiedzy, ale również coraz częściej powstają klastry turystyczne.

Środowisko miejskie jest potencjalnie idealnym obszarem do rozwoju sieci, a szczególnie klastrow; występuje tu naturalne zagęszczenie firm przyciągniętych dogodną infrastrukturą transportową, komunikacyjną czy administracyjną. Wskazuje to na potencjalne korzyści dla członków struktur klastrowych funkcjonujących w miastach. Do korzyści tych zaliczyć można m.in.: zmniejszenie kosztów transakcyjnych, skrócenie czasu poszukiwania aktualnych informacji, lepszej jakości infrastrukturę, dostęp do instytucji, to, że klastry takie stanowią wylęgarnię idei, innowacji i wiedzy, oferują szeroki rynek zbytu. Wspieranie rozwoju struktur klastrowych może być odpowiedzią na wyzwania zapisane w dokumencie Krajowej Polityki Miejskiej, a więc służyć stworzeniu kompleksowego, a zarazem zindywidualizowanego pomysłu na własny rozwój. Wiele miast korzysta z potencjału endogenicznego, jakim dysponuje, i na jego bazie tworzy produkt turystyczny mogący stać się podstawą funkcjonowania klastra turystycznego. Ma to uzasadnienie niezależnie od tego, czy miasto odznacza się walorami historycznymi, przemysłowymi, architektonicznymi. Każdy produkt turystyczny, wokół którego utworzona zostanie struktura klastrowa, może przyciągać różnych turystów w zależności od indywidualnych preferencji; mogą to być: miejskie podziemia, zwiedzanie obiektów poprzemysłowych, obiekty sakralne czy historyczne i wiele innych.

Efektywnie funkcjonujący klastr turystyczny powinien zwiększyć konkurencyjność destynacji (miasta i okolic) i stymulować ruch turystyczny na jej obszarze. Miejskie klastry turystyczne ułatwiają wykreowanie i wypromowanie marki parasolowej regionu i turystycznego produktu regionalnego. Zwiększająca się liczba turystów przyczynia się zazwyczaj do wzrostu zapotrzebowania na innego rodzaju usługi, co napędza miejską gospodarkę. Można przytoczyć liczne przykłady klastrow turystycznych, w tym również miejskich klastrow turystycznych, jednak są to zazwyczaj przykłady zagraniczne. Najczęściej klastry takie powstają w dużych aglomeracjach miejskich, ale nie jest to regułą (przykład klastra turystycznego Åre) i niezależnie od wielkości miasta wpływają na jego rozwój.

Opirając się na danych zawartych w artykule, można się pokusić o zaproponowanie rekomendacji dla miejskich klastrow turystycznych:

- tworzenie strategii rozwoju w oparciu o endogeniczne potencjały;
- stworzenie w pierwszej kolejności silnego produktu turystycznego miasta, takiego, który przyciągnie turystów, i zapewnienie szerokiego wachlarza usług dodatkowych; związane jest to z wykreowaniem marki parasolowej, którą będą mogły wykorzystywać w swojej promocji firmy z klastra;
- ciągłe doskonalenie funkcjonowania struktury (*benchmarking* klastra);
- śledzenie i wykorzystywanie różnych narzędzi wzmacniania potencjału klastra oraz kreowania wizerunku i jego promocji (np. międzynarodowe i krajowe portale poświęcone klastrom, uczestnictwo w konkursach itp.);
- internacjonalizacja działalności klastra;

- stały rozwój kadry klastra (inwestycje w wiedzę i umiejętności menedżera struktury);
- efektywne korzystanie ze środków unijnych w perspektywie lat 2014–2020.

Bibliografia

- Bengtsson M., Kock S., 2000, „Coopetition” in *Business Networks – Cooperate and Compete Simultaneously*, „Industrial Marketing Management”, Vol. 29.
- Bergman E., Feser E., 1999, *Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications*, University of West Virginia, <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/contents.htm> (22.10.2014).
- Brodzicki T., Szultka S., 2002, *Koncepcja klastrów a konkurencyjność przedsiębiorstw*, „Organizacja i Kierowanie”, nr 4.
- Capone F., 2004, *Regional Competitiveness in Tourism local Systems*, [w:] *44th European Congress of the European Regional Science Association, Regions and Fiscal Federalism*, University of Oporto, Oporto.
- Dębski M., 2014, *Klaster jako czynnik rozwoju konkurencyjności destynacji turystycznej*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, t. XV, z. 4, cz. 3.
- Dziedzic E., 1998, *Obszar recepcji turystycznej jako przedmiot zarządzania strategicznego*, SGH, Warszawa, Monografie i Opracowania, nr 442.
- Etzkowitz H., Leydesdorff L., 2001, *The Triple Helix – University – Industry – Government Relations: A Laboratory for Knowledge Based Economic Development*, „EASST Review”, Vol. 14.
- Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, 2010, Komisja Europejska, Komunikat Komisji, Bruksela.
- European Commission, 2008, *The Concept of Clusters and Cluster Policies and Their Role for Competitiveness and Innovation: Main Statistical Results and Lessons Learned*, Brussels.
- Ferreira J.M., Estevo C.M.S., 2009, *Regional Competitiveness of Tourism Cluster: A Conceptual Model Proposal*, [w:] *Revista Encontros Científicos – Tourism & Management Studies*, Encontros Científicos Covilha Portugal, n.5 Faro.
- Flowers J., Easterling K., 2006, *Growing South Carolinas Tourism Cluster*, “Business and Economic Review”, Vol. 52, No. 3.
- Gancarczyk P., 2010, *Wpływ klastrów na aktywizację gospodarczą regionów turystycznych*, „Acta Scientiarum Polonorum”, nr 9 (4).
- Global Report on City Tourism*, 2012, World Tourism Organization, Spain [b.m.w.].
- Golec A., 2011, *Analiza potencjału Sopotkiego Klastra Turystycznego*, Sopot.
- Heffner K., Klemens B., 2008, *Powstawanie klastrów – szanse i zagrożenia. Inicjatywy oddolne a inicjatywy odgórne*, [w:] *Sieci proinnowacyjne w zarządzaniu regionem wiedzy*, red. E. Bojar, J. Stachowicz, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, Lublin.
- <http://europe.unwto.org/event/57th-meeting-unwto-commission-europe-and-seminar-developing-effective-tourism-clusters>
- <http://www.automotivecluster.com/automotive-cluster/ueber-uns.html>
- <http://www.cluster-analysis.org/benchmarked-clusters/clusterlisting>
- <http://www.cluster-excellence.eu>
- <http://www.clusterobservatory.eu/index.html> (22.10.2014).
- <http://www.madridnetwork.org/Estructura/Turismo>
- http://www.mir.gov.pl/fundusze/fundusze_europejskie_2014_2020/strony/start.aspx
- http://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_regionalna/rozwoj_miast/Strony/Konsultacje_publiczne_komisarz_Hahn_wzywa_Europejczykow_do_udzialu_w_ksztaltowaniu_przyszlej_agendy_miejskiej_UE.aspx
- Huggins R., 2008, *The Evolution of Knowledge Clusters: Progress and Policy*, “Economic Development Quarterly”, Vol. 22, No. 4.
- Klustry w województwie opolskim*, 2012, PARP, Warszawa.

- Klemens B., 2010, *Tradycja wytwarzania jako determinanta rozwoju klastrów i inicjatyw klastrowych*, [w:] *Wdrażanie polityki rozwoju regionu. Wybrane programy i projekty*, red. K. Malik, Politechnika Opolska, Opole.
- Klemens B., 2014, *Koncepcja klastrów a zagadnienia transferu wiedzy w perspektywie 2014–2020*, „Barometr Regionalny. Analizy i Prognozy”, nr 2 (12).
- Knop L., 2011, *Kluczowe założenia analizy klastrów*, „Organizacja i Zarządzanie” 4 (16).
- Komisja Europejska, 2006, *Polityka spójności i miasta: rola miast i aglomeracji w odniesieniu do wzrostu i zatrudnienia w regionach*, Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego, KOM 2006 (385), Bruksela 13 lipiec.
- Komisja Europejska, 2012, *Zintegrowane działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich*, Bruksela.
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030), Warszawa.
- Kozak M., Baloglu S., 2011, *Managing and Marketing Tourist Destinations: Strategies to Gain a Competitive Edge*, Routledge, New York.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie (KSRR), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 13 lipca 2010.
- Kruczek M., Żebrucki Z., 2014, *Koncepcja klastrów logistycznych*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie” z. 70.
- Maciejczak M., Muniak R., 2007, *Zastosowanie koncepcji potrójnej heliksy w tworzeniu narzędzi informatycznych dla sektora publicznego*, [w:] *X Jubileuszowa Konferencja Komputerowo Zintegrowane Zarządzanie*, Zakopane.
- Malakauskaite A., Navickas V., 2010, *The Role of Clusters In the formation Process of Tourism Sector Competitiveness: Conceptual Novelties*, „Economics and Management”, No 15.
- Markusen A., 1996, *Sticky places in slip pery space: A typology of industrial districts*, „Economic Geography”, No 3.
- Meyer B., 2009, *Strategie rozwoju turystyki w regionie*, PWN, Warszawa.
- Michalska-Dudek I., Przeorek R., 2014, *Stowarzyszenia a rozwój turystyki na przykładzie „Cittaslow – Międzynarodowej Sieci Miast Dobrego Życia”*, [w:] *Wpływ Unii Europejskiej na rozwój społeczno-gospodarczy Polski i jej regionów – dekada doświadczeń*, red. W. Kotliński, Oficyna Wydawnicza Staropolskiej Szkoły Wyższej w Kielcach, Kielce, Gospodarka i Finanse, zeszyt 5.
- Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2014, *Krajowa Polityka Miejska*, projekt-wersja I, marzec.
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2010, *Raport wprowadzający Ministerstwa Rozwoju Regionalnego na potrzeby przygotowania Przeglądu OECD krajowej polityki miejskiej w Polsce, Część I: Diagnoza stanu polskich miast*, Warszawa.
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2012, *Założenia Krajowej Polityki Miejskiej do roku 2020 (projekt)*, Warszawa.
- Norin S., 2003, *Tourism Clustering and Innovation. Paths to Economic Growth and Development*, ETOUR, Stockholm.
- Obębalski M., 2013, *Współczesne problemy krajowej i regionalnej polityki miejskiej*, „Biblioteka Regionalisty” nr 13.
- OECD, 1999, *Innovative Clusters: Drivers of National Growth*, Paris.
- OECD, 2001, *Boosting Innovation: The Cluster Approach*, Paris.
- OECD, 2009, *How Regions Grow. Trends and Analysis*, Paris.
- OECD, 2011, *Urban Policy Review*, Poland, Paris.
- Porter M.E., 1998a, *Clusters and the New Economics of Competition*, „Harvard Business Review”, Vol. 76, No 6.
- Porter M.E., 1998b, *On Competition*, Harvard Business School Publishing, Boston.
- Rapacz A., Jaremen D.E., Gryszel P., 2010, *Dolina Pałaców i Ogrodów jako przejaw współpracy na rynku turystycznym*, „Acta Scientiarum Polonorum”, nr 9 (4).
- Rosenfeld S., 1997, *Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development*, „European Planning Studies”, Vol. 5, No 1.
- Santos C., Almeida A., Teixeira A., 2008, *Working Papers (FEP) – Unoversidade do Porto*, September, Vol. 201.

- Simmie J., 2004, *Innovation and Clustering in the Globalised International Economy*, "Urban Studies", Vol. 41, No 5/6.
- Sölvell O., 2008, *Clusters. Balancing Evolutionary and Constructive Forces (Redbook)*, Ivory Tower Publishers, Stockholm.
- Szlachta J., 2013, *Europejski wymiar polityki miejskiej w Polsce*, „Studia KPZK” nr 153.
- The London Tourism Cluster*, 2012, Aalto School of Business, <https://pl.scribd.com/doc/110669716/London-Tourism-Cluster-Report>
- UNIDO, 2004, *Partnerships for Small Enterprise Development*, United Nations, New York.
- Waxell A., Malmberg A., 2007, *What is global and what is local in knowledge-generating interaction? The case of the biotech cluster in Uppsala, Sweden*, "Entrepreneurship & Regional Development", Vol. 19, No. 2.
- Współczesne koncepcje przestrzennego rozwoju gospodarki i społeczeństwa*, 2010, red. S. Korenik, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- www.are360.com
- www.pi.gov.pl

ROLA STRUKTUR KLASTROWYCH W ROZWOJU MIAST W PERSPEKTYWIE 2020 (ASPEKT TURYSTYCZNY)

ABSTRAKT: W artykule podjęte zostały rozważania dotyczące możliwości wpływu struktur klastrowych na rozwój miast w nowej perspektywie okresu 2014–2020. Głównym celem artykułu było wskazanie, jak tematyki klastrowych i rozwoju miast w aspekcie turystyki wzajemnie na siebie oddziałują. Zaprezentowano podstawowe założenia koncepcji klastrowych, w tym w sposób szczególnie klastrowych turystycznych. Następnie przeanalizowano politykę rozwoju miast i klastrowych w wymiarze unijnym i krajowym w perspektywie do 2020 r. Podjęto próbę odpowiedzi na pytania: Czy miasta dostrzegają oddziaływanie funkcjonujących struktur klastrowych? Czy dostrzega się związek pomiędzy wspieraniem klastrowych a wspieraniem obszarów miejskich w dokumentach strategicznych? Czy w miastach mogą skutecznie funkcjonować klastry turystyczne? W artykule podano liczne przykłady klastrowych miejskich, w sposób szczególnie prezentując miejskie klastry turystyczne (przykłady zagraniczne).

SŁOWA KLUCZOWE: miasta, klastry, miejskie klastry turystyczne, perspektywa 2014–2020, Strategia Europa 2020